

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І
ТОРГІВЛІ ІМЕНІ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК І ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*За редакцією докторів економічних наук,
професорів Косової Т. Д. та Папаки О. О.*

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2011

УДК 336.711(075.8)

ББК 65.262.100я73

Ц 38

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11-4605 від 01.06.2010)*

Рецензенти:

Вишневський В. П. — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного технічного університету;

Аптекар С. С. — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інвестиційного менеджменту Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

Костирко Л. А. — доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля;

Кірсев О. І. — кандидат економічних наук, Генеральний директор Банкотно-монетного двору Національного банку України.

Колектив авторів: д.е.н., професор Косова Т. Д. — теми 1, 9, 10; д.е.н., професор Папаїка О. О. — теми 3, 8, 11; к.е.н. Арбузов С. Г. — теми 4, 5; к.е.н., доцент Циганов О. Р. — тема 2; к.е.н., доцент Дєєва Н. Е. — теми 6, 7.

Ц 38 Центральний банк і грошово-кредитна політика. Навч. посіб./ За ред. Косової Т. Д., Папаїки О. О. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 328 с.

ISBN 978-611-01-0143-1

Навчальний посібник підготовлений відповідно до типової програми напряму підготовки 6.050100 «Банківська справа», враховує специфіку кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Призначений для студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, банківських працівників.

УДК 336.711(075.8)

ББК 65.262.100я73

ISBN 978-611-01-0143-1

© Косова Т. Д., Папаїка О. О., Арбузов С. Г.,
Циганов О. Р., Дєєва Н. Е., 2011
© Центр учбової літератури, 2011

ЗМІСТ

Передмова	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СУТНІСТЬ, ТИПИ, ФУНКЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ.	8
ТЕМА 1. СТАТУС ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ.	8
Лекція 1. Історія становлення і сутність центральних банків	8
1.1.1. Передумови виникнення центральних банків	8
1.1.2. Типологія центральних банків в епоху золотого стандарту	11
1.1.3. Центральні банки і монетарна політика в кейнсіанському аспекті	13
1.1.4. Етатичний тип Центрального банку	14
1.1.5. Сутність Центрального банку з позицій монетаризму	15
1.1.6. Вплив глобалізаційних процесів на формування сучасного історичного типу Центрального банку	17
Лекція 2. Статус та функції центральних банків.	20
1.2.1. Статус і форми організації центральних банків.	20
1.2.2. Принцип незалежності центральних банків	21
1.2.3. Функції центральних банків	24
ТЕМА 2. НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ.	29
Лекція 1. Історія становлення НБУ.	29
2.1.1. Причини і значення створення НБУ.	29
2.1.2. Роль НБУ в організації купоно-карбованцевої грошової системи.	31
2.1.3. Проведення НБУ грошової реформи 1996 р.	32
2.1.4. Основні етапи формування грошово-кредитної політики НБУ	37

Лекція 2. Правові основи діяльності НБУ	46
2.2.1. Правовий статут НБУ та його еволюція	46
2.2.2. Взаємозв'язок операцій і функцій НБУ	48
2.2.3. Регіональна і функціональна побудова НБУ	52
2.2.4. Управління НБУ.	55
2.2.5. Кадрове забезпечення діяльності НБУ	62
Лекція 3. Фінансові основи діяльності НБУ	64
2.3.1. Характеристика балансу НБУ	64
2.3.2. Доходи і витрати НБУ	68
2.3.3. Організація бюджетного процесу, принципи та суб'єкти кошторисної діяльності	70
2.3.4. Внутрішній контроль і аудит в системі НБУ.	73
 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ОПЕРАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ.	
 ТЕМА 3. ЕМІСІЯ ГРОШЕЙ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ГОТІВКОВОГО ГРОШОВОГО ОБІГУ	80
3.1. Механізм емісійно-касового регулювання грошової маси.	80
3.2. Організація процесу виробництва банкнот і монет у системі НБУ.	81
3.3. Організація касової роботи в установах НБУ.	91
3.4. Ознаки платіжності грошових білетів та розмінних монет Національного банку України	95
3.5. Порядок емісії готівки установами НБУ	99
3.6. Безготівкова емісія НБУ	100
 ТЕМА 4. РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ	104
4.1. Причини і значення рефінансування комерційних банків центральними	104
4.2. Загальні вимоги НБУ до банків і забезпечення у разі здійснення рефінансування.	105
4.3. Порядок надання окремих кредитів овернайт	106
4.4. Порядок проведення тендерів з підтримання ліквідності банків	107
4.5. Принципи і порядок проведення операцій репо.	112
4.6. Порядок надання стабілізаційного кредиту	114
 ТЕМА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ	127
5.1. Значення організації центральним банком платіжно-розрахункових відносин, моделі платіжних систем.	127
5.2. Правове регулювання платіжної системи та переказу коштів в Україні	131
5.3. Організація функціонування системи електронних платежів НБУ	132

5.4. Регулювання участі комерційних банків України у міжнародних платіжних системах	140
5.5. Національна системи масових електронних платежів населення	142
5.6. Регулювання діяльності внутрідержавних небанківських платіжних систем	147
ТЕМА 6. РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.	151
6.1. Пруденційне регулювання діяльності банків в Україні	151
6.2. Створення і державна реєстрація банків	153
6.3. Порядок надання ліцензій і письмових дозволів на здійснення банківських операцій	160
6.4. Здійснення банками функцій фінансового моніторингу	163
6.5. Основні вимоги FATF і організація боротьби з легалізацією «брудних грошей» у банківському секторі економіки	167
6.6. Система страхування вкладів в Україні.	172
ТЕМА 7. БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД.	180
7.1. Сутність, принципи, завдання банківського нагляду	180
7.2. Організація дистанційного нагляду за діяльністю комерційних банків України	185
7.3. Організація та планування інспектування діяльності банків	185
7.4. Інспектування банків з використанням рейтингової оцінки за системою CAMELS.	195
7.5. Взаємодія між інспекторами з банківського нагляду НБУ та зовнішніми аудиторами банків	198
7.6. Заходи впливу, які застосовуються до банків за порушення банківського законодавства	202
ТЕМА 8. ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК ЯК БАНКІР І ФІНАНСОВИЙ АГЕНТ УРЯДУ	209
8.1. Правове регулювання функцій НБУ як фінансового агента уряду	209
8.2. Обслуговування внутрішнього боргу	210
8.3. Обслуговування зовнішнього боргу	211
8.4. Платіжна система виконання бюджетів.	215
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ.	220
ТЕМА 9. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА	220
Лекція 1. Концептуальні підходи до формування грошово-кредитної політики	220
9.1.1. Сутність і цілі грошово-кредитної політики	220
9.1.2. Види грошово-кредитних стратегій	223

9.1.3. Організація розробки грошово-кредитної політики в Україні	227
9.1.4. Ефективність та основні напрями грошово-кредитної політики України	230
Лекція 2. Формування попиту та пропозицій грошей, їх взаємодія	232
9.2.1. Пропозиція грошей і фактори, які впливають на її рівень	232
9.2.2. Попит на гроші і фактори, які впливають на його рівень	235
9.2.3. Інфляція як результат взаємодії функцій попиту та пропозицій грошей	237
9.2.4. Оцінка рівня доларизації і монетизації економіки України	239
ТЕМА 10. ІНСТРУМЕНТИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ	243
Лекція 1. Загальна характеристика інструментів грошово-кредитної політики	243
10.1.1. Поняття інструментів грошово-кредитної політики, їх класифікація	243
10.1.2. Регулювання офіційної облікової ставки	246
10.1.3. Мінімальні резервні вимоги і особливості їх застосування у світовій практиці	246
10.1.4. Розвиток операцій на відкритому ринку	248
10.1.5. Інструменти адміністративного характеру	253
Лекція 2. Інструменти грошово-кредитної політики НБУ	254
10.2.1. Процентна політика НБУ	254
10.2.2. Порядок визначення та формування обов'язкових резервів для банків України	256
10.2.3. Операції з депозитним сертифікатом НБУ	259
10.2.4. Операції з державними цінними паперами	264
ТЕМА 11. ВАЛЮТНА ПОЛІТИКА. ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЬ	271
11.1. Сутність і значення валютної політики	271
11.2. Валютне регулювання і валютний контроль НБУ	272
11.3. Валютне курсоутворення	275
11.4. Статистика платіжного балансу, його прогнозування та аналіз	279
11.5. Офіційні валютні резерви і методи управління ними	287
<i>ЛІТЕРАТУРА</i>	293
<i>ДОДАТКИ</i>	301

ПЕРЕДМОВА

Банківська система як складова фінансової системи будь-якої країни відіграє вирішальну роль у її економічному розвитку.

Світова фінансова криза найгостріше виявилась у банківській сфері і поставила під загрозу стабільність грошових систем у найрозвиненіших країнах світу. Криза ліквідності банківської системи, масове неповернення позик і скорочення кредитного потенціалу призвели до обмеження платоспроможного попиту та реального виробництва. У цих умовах зростає роль центральних банків як макрорегуляторів.

Навчальний посібник, який ви тримаєте у руках, відповідає вимогам часу та висвітлює останні події на банківському ринку. Його написання є результатом критичної переробки та узагальнення положень змісту існуючих навчальних посібників з напряму аналізу діяльності центральних банків, великого масиву джерел банківського права, статичної інформації та періодичної літератури.

Навчальний посібник враховує специфіку кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Студентам пропонуються до вивчення наступні модулі:

1. Сутність, типи, функції центральних банків
2. Операції центральних банків
3. Монетарна політика центральних банків

Структура і зміст навчального посібника відповідає типовій програмі дисципліни «Центральний банк і грошово-кредитна політика». У додатку наведено організаційну структуру управління НБУ, робочі документи і фінансову звітність НБУ.

Для кращого засвоєння матеріалу наведено тестові завдання, які роблять процес вивчення дисципліни активним. Студентам пропонуються запитання, на яке є лише одна вірна відповідь.

Рекомендований студентам список літератури містить значний перелік останніх нормативно-правових актів та статей із науково-практичних видань. Ця інформація дозволить студентам поглиблено вивчити найбільш цікаві для них питання.

Під час підготовки навчального посібника було використано матеріали офіційного сайту НБУ <www.bank.gov.ua>

Бажаємо успіхів у вивченні дисципліни!